

O‘ZBEKISTON SHAROITIDA MAFKURAVIY XAVFSIZLIKKA TAHDIDLAR

Yakubov Bahodirjon Muhammadjonovich

Annotatsiya: Mazkur tezisda O‘zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikka ta’sir etuvchi zamonaviy tahdidlarning mazmun-mohiyati va namoyon bo‘lish shakllari tahlil qilinadi. Globallashuv, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va axborot makonining kengayishi sharoitida turli mafkuraviy ta’sirlar, dezinformatsiya, manipulyativ axborot, radikal g‘oyalar, ijtimoiy tarmoqlardagi zararli kontent hamda yoshlar ongiga yo‘naltirilgan destruktiv ta’sirlar mafkuraviy xavfsizlikka potensial tahdid sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Tadqiqotda ushbu tahdidlarning ijtimoiy ong va yoshlar dunyoqarashiga ta’siri, ularning oldini olishning ma’rifiy, tarbiyaviy va axborotiy mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashda tanqidiy fikrlash, media savodxonlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan dunyoqarash hamda axborotdan mas’uliyatli foydalanish ko‘nikmalarining ahamiyati asoslab beriladi. Tezisda jamiyatning mafkuraviy barqarorligini mustahkamlash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: mafkuraviy xavfsizlik, mafkuraviy tahdid, axborot xavfsizligi, globallashuv, dezinformatsiya.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli axborot makonining jadal rivojlanishi sharoitida mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlash davlat va jamiyat barqarorligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng tarqalishi turli g‘oyalar va qarashlarning tezkor ommalashuviga imkon yaratishi bilan birga, dezinformatsiya, manipulyativ axborot, radikal va destruktiv g‘oyalarning tarqalishi kabi yangi tahdidlarni ham yuzaga keltirmoqda. O‘zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlik, avvalo, fuqarolarning mustaqil va tanqidiy fikrlashi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmati, axborotdan ongli va mas’uliyatli foydalanishi bilan chambarchas bog‘liq. Ayniqsa, yoshlarning ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanishi ularning turli axborot va mafkuraviy ta’sirlarga duch kelish ehtimolini oshirmoqda. Shu sababli mafkuraviy tahdidlarning zamonaviy shakllarini ilmiy jihatdan o‘rganish, ularning oldini olish mexanizmlarini takomillashtirish, yoshlar orasida media savodxonlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikka tahdid soluvchi

omillarni aniqlash va ularning oldini olishning samarali mexanizmlarini asoslashdan iborat.

Asosiy Qism

O'zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikka tahdidlar globallashuv, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va axborot makonining kengayishi bilan yangi ko'rinishlarda namoyon bo'lmoqda. Bugungi kunda mafkuraviy ta'sir faqat an'anaviy ommaviy axborot vositalari orqali emas, balki ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, videoplatformalar va boshqa raqamli kanallar orqali ham amalga oshirilmoqda. Shu sababli mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash masalasi axborot xavfsizligi va media savodxonlik bilan bevosita bog'liq holda o'rganilishi lozim. Mafkuraviy va axborot tahdidlarini o'rganishda xorijiy tadqiqotchilarning qarashlari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, siyosiy va harbiy tadqiqotlarda proksi urushlar boshqa kuchlarning manfaatlarini vositachi subyektlar orqali ilgari surish shakli sifatida izohlanadi. Ushbu yondashuv zamonaviy qarama-qarshiliklarda bevosita harbiy vositalar bilan bir qatorda axborot va siyosiy ta'sir vositalarining ham ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatadi. Proksi urush tushunchasining mazmuni xalqaro adabiyotlarda ham aynan boshqa kuchlarning manfaatlarini ifodalovchi tomonlar orqali olib boriladigan qarama-qarshilik sifatida izohlanadi.

Axborot tahdidlarining zamonaviy shakllarini tahlil qilgan tadqiqotchilar dezinformatsiyaning asosiy xususiyatlaridan biri uning ko'p kanallar orqali tez va takroriy tarqalishida ekanini ta'kidlaydi. Paul va Matthews tomonidan RAND Corporation uchun ishlab chiqilgan "Firehose of Falsehood" modeli axborot ta'sirining yuqori hajmi, ko'p sonli kanallardan foydalanish va xabarlarini takroran tarqatish kabi xususiyatlarini ajratib ko'rsatadi. Mazkur ilmiy yondashuv O'zbekiston sharoitida ham axborot oqimlarini tanqidiy baholash va ishonchli manbalarni aniqlash ko'nikmalarining muhimligini ko'rsatadi. Media savodxonlik masalasida UNESCO yondashuvi alohida ahamiyatga ega. UNESCO media va axborot savodxonligini turli platformalardagi axborotni tanqidiy qabul qilish, tahlil qilish, baholash va undan mas'uliyatli foydalanish imkonini beruvchi kompetensiyalar majmui sifatida belgilaydi. Tashkilot ushbu ko'nikmalarni dezinformatsiya, noto'g'ri axborot va nafratga asoslangan kontent kabi zamonaviy axborot muammolariga javob berishning muhim vositalaridan biri sifatida ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning asosiy vazifalaridan biri fuqarolarning, ayniqsa yoshlarning media va axborot savodxonligini oshirishdan iborat. Bunda shaxsga faqat tayyor xulosalarni berish emas, balki axborot manbasini tekshirish, turli manbalarni taqqoslash, fakt va fikrni ajratish, manipulyativ usullarni aniqlash hamda mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir. Mafkuraviy xavfsizlikka

tahdidlarning yana bir muhim jihati ularning yoshlar ongiga ta'siri bilan bog'liq. Yoshlar raqamli platformalardan faol foydalanishi sababli turli axborot oqimlariga tezkor ravishda duch keladi. Shu sababli ta'lim tizimida tanqidiy fikrlash, media savodxonlik va raqamli fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish profilaktikaning muhim yo'nalishi sifatida qaralishi kerak. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan media va axborot savodxonligi konsepsiyasida ham ushbu kompetensiyalar barcha fuqarolar uchun zarur ekani ta'kidlanadi.

Olimlar va tadqiqotchilar qarashlarining qiyosiy tahlili

№	Olim yoki ilmiy tashkilot	Asosiy ilmiy qarash	O'zbekiston sharoitidagi ahamiyati
1	Andrew Mumford	Proksi urushlarni bevosita kuch ishlatish o'rniga vositachi subyektlardan foydalaniladigan qarama-qarshilik shakli sifatida tahlil qiladi.	Zamonaviy tahdidlarni faqat harbiy emas, balki siyosiy va axborot ta'siri nuqtayi nazaridan ham baholash imkonini beradi.
2	Frank G. Hoffman	Zamonaviy xavfsizlik muhitida turli tahdid va ta'sir vositalarining birlashuvi gibril qarama-qarshiliklarni yuzaga keltirishini asoslaydi.	Mafkuraviy, axborotiy, siyosiy va boshqa ta'sirlarni kompleks ravishda o'rganish zarurligini ko'rsatadi.
3	Christopher Paul va Miriam Matthews	Dezinformatsiyaning samaradorligida xabarlarining ko'pligi, turli kanallardan foydalanish va takroriy tarqatish muhim omil ekanini ko'rsatadi.	Ijtimoiy tarmoqlarda takrorlanayotgan shubhali axborotni tanqidiy baholash zarurligini asoslaydi.
4	UNESCO tadqiqotchilari	Media va axborot savodxonligi axborotni tanqidiy izlash, tahlil qilish, baholash va mas'uliyatli foydalanish	Yoshlar va fuqarolarning axborot tahdidlariga nisbatan

		kompetensiyalarini qamrab oladi.	barqarorligini oshirish uchun media-ta'limni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.
5	S. Lewandowsky va hamkorlar	Misinformatsiya va noto'g'ri axborotning inson xotirasi, qaror qabul qilishi va ijtimoiy qarashlariga ta'sirini o'rganadi.	Axborotni qabul qilishda psixologik omillarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.
6	Sam Wineburg va Sarah McGrew	Raqamli axborotni baholashda manbalarni qiyoslash va boshqa manbalar orqali ma'lumotni tekshirish muhimligini asoslaydi.	Yoshlarning internetdagi axborotlarni mustaqil tekshirish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun metodik asos yaratadi.

Ushbu ilmiy qarashlarni umumlashtirish natijasida O'zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikka tahdidlarni uch asosiy guruhga ajratish mumkin: **axborot-kommunikatsion tahdidlar, mafkuraviy-ijtimoiy tahdidlar va psixologik ta'sirlar**. Axborot-kommunikatsion tahdidlarga dezinformatsiya, manipulyativ kontent va yolg'on xabarlarining tarqalishi kirsam, mafkuraviy-ijtimoiy tahdidlar jamiyatda qarama-qarshiliklarni kuchaytiruvchi, ijtimoiy birdamlikka salbiy ta'sir qiluvchi destruktiv g'oyalarni o'z ichiga oladi. Psixologik ta'sirlar esa qo'rquv, vahima, nafrat yoki ishonchsizlikni kuchaytiruvchi axborot usullarida namoyon bo'lishi mumkin.

O'zbekiston sharoitida tahdidlar va ularga qarshi mexanizmlar

Tahdid turi	Asosiy namoyon bo'lish shakli	Qarshi mexanizm
Dezinformatsiya	Yolg'on yoki chalg'ituvchi ma'lumotlarni tarqatish	Faktcheking va manbalarni tekshirish
Manipulyativ axborot	Hissiyotga ta'sir qiluvchi biryoqlama kontent	Tanqidiy fikrlash
Zararli raqamli	Ijtimoiy	Media savodxonlik

kontent	tarmoqlarda destruktiv materiallar	
Radikal va destruktiv g'oyalar	Yoshlar ongiga maqsadli ta'sir	Ma'rifiy-tarbiyaviy ishlar
Ijtimoiy bo'linish	Guruhlar o'rtasida qarama-qarshilikni kuchaytirish	Bag'rikenglik va fuqarolik madaniyati
Psixologik manipulyatsiya	Qo'rquv, vahima va nafratni kuchaytirish	Psixologik barqarorlik va axborot gigiyenasi

Mazkur tahlil shuni ko'rsatadiki, mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash faqat tashqi axborot oqimlarini cheklash orqali emas, balki shaxsning axborotni mustaqil va tanqidiy baholash qobiliyatini rivojlantirish orqali amalga oshirilishi samaraliroqdir. Bunda media savodxonlikning ahamiyati ayniqsa katta. UNESCO ham media savodxonlikni noto'g'ri va chalg'ituvchi axborotni aniqlash, turli axborot manbalarini tanqidiy baholash va raqamli muhitdan xavfsiz foydalanishga xizmat qiluvchi muhim kompetensiyalar tizimi sifatida ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikka tahdidlarning oldini olishning eng maqbul yo'nalishi **“axborotni cheklash”dan “axborotni tanqidiy baholash kompetensiyasini shakllantirish”ga** bosqichma-bosqich o'tishdir. Buning uchun ta'lim tizimida media savodxonlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, yoshlar bilan ochiq muloqotni kuchaytirish, ishonchli axborot manbalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish hamda jamiyatda mas'uliyatli raqamli xulq-atvorni rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikka tahdidlar globallasuv va raqamli axborot makonining kengayishi bilan yanada murakkab tus olmoqda. Dezinformatsiya, manipulyativ axborot, destruktiv g'oyalar, radikal mazmundagi kontent va psixologik ta'sir vositalari jamiyatning mafkuraviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda faqat tashqi axborot ta'sirlarini cheklash yetarli emas. Eng muhim vazifa fuqarolarning, ayniqsa yoshlarning axborotni mustaqil tahlil qilish, manbaning ishonchliligini baholash, fakt va fikrni farqlash hamda manipulyativ kontentni aniqlash kompetensiyalarini rivojlantirishdan iborat. Shu jihatdan media va axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash, fuqarolik mas'uliyati hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat mafkuraviy xavfsizlikning muhim tarkibiy qismlari sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiq etilgan ilmiy qarashlar asosida mafkuraviy xavfsizlikni

ta'minlash kompleks yondashuvni talab qilishi aniqlandi. Bunda ta'lim, oila, ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari va raqamli axborot muhitining o'zaro hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, yoshlarning raqamli muhitdagi faolligini hisobga olgan holda profilaktik va ma'rifiy ishlarni zamonaviy axborot texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish zarur.

Tavsiyalar

1. Ta'lim muassasalarida **media va axborot savodxonligi hamda tanqidiy fikrlash** bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni kengaytirish.
2. Yoshlarni axborot manbalarini tekshirish, fakt va fikrni ajratish, yolg'on va manipulyativ xabarlarini aniqlash usullariga muntazam o'rgatish.
3. Ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan dezinformatsiya va manipulyativ kontentni aniqlash bo'yicha **media-ta'lim dasturlarini** ishlab chiqish.
4. Oila, ta'lim muassasalari va mahalla hamkorligida yoshlarning axborot madaniyatini oshirishga qaratilgan ma'rifiy tadbirlarni tizimli tashkil etish.
5. Ommaviy axborot vositalari va rasmiy axborot resurslarida **tezkor, ishonchli va tushunarli axborot berish** amaliyotini takomillashtirish.
6. Mafkuraviy xavfsizlikka tahdidlarning yangi shakllarini muntazam ilmiy o'rganish va ularning yoshlar ongiga ta'sirini monitoring qilish.
7. Yoshlar orasida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, fuqarolik mas'uliyati, bag'rikenglik va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan loyihalarni kuchaytirish.
8. Mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashda **axborotni cheklashdan ko'ra, uni tanqidiy va ongli baholash kompetensiyasini shakllantirishga** ustuvor ahamiyat berish.

Umuman olganda, O'zbekiston sharoitida mafkuraviy xavfsizlikni mustahkamlashning eng samarali yo'li — bilimli, tanqidiy fikrlaydigan, media savodxon va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxsni shakllantirishdir. Bunday yondashuv jamiyatning axborot va mafkuraviy barqarorligini ta'minlash hamda zamonaviy tahdidlarga nisbatan barqaror ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mumford, A. (2013). *Proxy Warfare*. Cambridge University Press.
2. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies.

3. Paul, C., & Matthews, M. (2016). *The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*. RAND Corporation.
4. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe.
5. Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353–369.
6. Wineburg, S., & McGrew, S. (2019). *Lateral Reading and the Nature of Expertise: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information*. Stanford History Education Group.
7. UNESCO. (2021). *Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely!* UNESCO.
8. UNESCO. (2013). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies*. UNESCO.
9. UNESCO. (2021). *Media and Information Literacy (MIL) as a Response to Disinformation and the Challenges of Digital Citizenship*. UNESCO.
10. UNESCO. (2022). *Do You Trust What You Watch or Read? The Importance of Media and Information Literacy*. UNESCO.
11. Council of Europe. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe.
12. Rid, T. (2020). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. Farrar, Straus and Giroux.
13. Pomerantsev, P. (2019). *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. PublicAffairs.
14. Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
15. Cialdini, R. B. (2021). *Influence: The Psychology of Persuasion*. Harper Business.
16. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.
17. Nye, J. S. Jr. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs.
18. Buckingham, D. (2003). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Polity Press.
19. Hobbs, R. (2017). *Create to Learn: Introduction to Digital Literacy*. Wiley.
20. UNESCO. (2021). *Media and Information Literacy for the Public Good*. UNESCO.

